

*Németh Dávid:*¹

A gyermekbiblia-kutatás legjelentősebb eredményei

The Most Significant Results of the Research on Children's Bibles

About twenty years ago, Children's Bibles gained special attention in the field of Religious Education. Since then there has been active research in this field. The historical investigations have revealed a great amount of data unknown before. This study presents the case of the Hübner Bible in Hungary. There has been research concerning the theological and pedagogical aspects based on which the selection of the Biblical stories was made, research about the theological and didactical aspects of the narrative style and also the developmental psychological aptitude on the receiver side that has to be taken into consideration. The types of changes and distortions that differentiate the texts of the Children's Bibles from the original are also discussed in the study. The quality and the function of the illustrations are also a subject of investigation. Here again the needs and the characteristics of the age group of the children who use the Children's Bibles is a significant aspect.

Keywords: Children's Bible, "Hungarian Hübner", magical thinking, concrete thinking, illustration.

Néhány évvel az ezredforduló előtt terelődött a valláspedagógia figyelmé a gyermekbibliákra, s kezdődött élénk kutatómunka ezen a területen. Az azóta eltelt húsz esztendő alatt a történelmi feltáró munkán túl elemezték a történetek válogatásának teológiai és pedagógiai szempontjait, az elbeszélés módjához kapcsolódó teológiai és didaktikai megfontolásokat, az erkölcsi-etikai nevelési szándék megjelenését, és nem utolsósorban vizsgálták az illusztrációk minőségét és funkcióját.

Érdekességek a gyermekbiblia-kiadás történetében

A kutatás kimutatta, hogy az olyan kiadványok között, amelyek egyszerű nyelven adnak vissza bibliai történeteket és illusztrációkkal segítik a mondottak elképzelését és megértését, a teljes Bibliát bemutató klasszikus gyermekbibliák mellett több további kategóriát meg lehet különböztetni. A közelebbi múltban bukkantak fel a bibliai képregények és az

1. Egyetemi tanár. KGRE Budapest, Református Teológiai Kar, drdavidnemeth@gmail.com.

ún. böngészők, a többi kiadványtípus nagyobb múltra tekint vissza. Ezek a XVIII. század óta napjainkig folyamatosan jelentek meg:²

- *bibliai idézetgyűjtemények* – egykor a katekizmus kiegészítésére szolgáltak, vagy életbölcsesek közvetítése volt a céljuk,
- *képes Bibliák* – képekben mutatják be a bibliai történeteket, a szövegek egészen röviddek, korábban a „biblia pauperum” hagyományát kívánták továbbéltetni vele, ma a még olvasni nem tudó, óvodás korú gyermekek számára készülnek,
- *egyházi ünnepek tartalmát bemutató bibliai képeskönyvek* – elsősorban a karácsony, egyes kiadványokban meg a nagyhét eseményeit dolgozzák fel,
- *katekétikai jellegű gyermekbibliák* – a legfontosabb bibliai történetek didaktikus feldolgozásai (magyarázatokkal, kérdésekkel, erkölcsi tanulságokkal kiegészítve) kevés képanyaggal, ezek többnyire iskolai célokra használt, rövidített Bibliák,
- *szabad elbeszélésű illusztrált bibliai történetgyűjtemények* – az eredeti szöveghez való ragaszkodás lazább, néha mai továbbgondolásokkal egészül ki, néha az illusztrációk is üzenetet közvetítenek, máskor csupán esztétikai jelentőségük van,
- *Jézus-könyvek* – kizárólag Jézus életét és működését mondják el illusztrációk kíséretében,
- *bibliai képeskönyvek* – a bibliai anyag egy-egy szakaszát, vagy eseménysorát mutatják be (pl. teremtés, József-történetek, Mózes-történetek, jézusi példázatok stb.), néha kifestők is egyben,
- *ismeretterjesztő gyermekbibliák* – kortörténeti és kultúrtörténeti ismereteket közvetítenek a bibliai elbeszélésekhez.

Az újabb, gyermekeknek szánt képes kiadványok közül kiemelkednek a

- *bibliai képregények* – egyes történeteket, vagy az egész Biblia leglényegesebb történeteit mutatja be képregényes formában, gyakran serdülő korúaknak szánják,
- *bibliai „böngészők”* – hosszabb eseménysorok részletei, főbb és apróbb jelentései találhatóak meg az igen mozgalmas képeken, amelyek arra szolgálnak, hogy elbeszélés közben a gyermekek megtalálják az adott jelenetet, majd maguk is el tudják mondani, hogy az egyes részletekhez milyen történetek kapcsolhatók.

Szorosabb értelemben azokat a kiadványokat nevezhetjük gyermekbibliáknak, amelyek a teljes Biblia legfontosabb történeteit dolgozzák fel a gyermekek nyelvén és illusztrálják a megcélzott korosztály fejlettségi szintjének figyelembe vételével. Többnyire törekszenek arra, hogy ne térjenek el jelentős mértékben a Biblia eredeti elbeszéléseinek tartalmától és szövegezésétől. A nem elbeszélő jellegű bibliai szövegeket (pl. prófétai igék, zsoltárok, bölcsmondások, újszövetségi levelek szövegeit) is történetekbe ágyazottan használják fel.

Az első – ezeknek a kritériumoknak megfelelő – gyermekbiblia Luther Márton Passionáléja volt,³ ami 1529-ben jelent meg először.

2. Christine Reents: *Kinder- und Schulbibeln (szócikk)*. In: Norbert Mette – Folkert Rickers (Hg.): *Lexikon der Religionspädagogik (LexRP)*. Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 2001. 1010sk.

3. Reprint kiadása, kommentáló kiegészítő tanulmánnyal egybekötve a reformáció emlékévében Gottfried Adam gondozásában jelent meg. *Martin Luther: Passional. Mit 50 Abbildungen*. Berlin, LIT Verlag, 2017.

Könyvecskéjét a reformátor kimondottan „gyermekes és egyszerű embereknek” („umb der kinder und einfeltigen willen”) szánta, akik történeti példák és képek által jobban megszólíthatók.⁴ Célja az volt, hogy ilyen egyszerű formában is eljusson a Biblia tartalma és szövege a családokhoz. A gyűjtemény címe arra utal, hogy a korábbi mártír- és szent-történeteket tartalmazó passionálék helyett a szülők a Szentírás történeteit olvassák és tanítsák gyermekeiknek.⁵ Az 50 történet (11 ószövetségi, 39 újszövetségi) szinte szó szerinti hűséggel adja vissza bibliai szövegeket és így tekinti át az egész üdvtörténetet. Minden történet kiegészül egy fametszettel, feltehetően Georg Lembergertől, aki a kor egyik neves művészeinek számított.⁶

A történelmi kutatások egyértelműen igazolják, hogy az első, mind otthoni, mind iskolai használatra széles körben elterjedt gyermekbiblia Johann Hübner kétszer ötvenkét bibliai története volt. Először 1714-ben jelent meg, majd 1731-ben már illusztrált formában adták ki. Tizenhét európai nyelvre és latinra fordították le, hétszer illusztrálták újra.⁷ A 18. század egész folyamán és a 19. század első felében a legkeresettebb gyermekbibliának számított. Magyar nyelven először Fodor Pál, református lelkész fordításában jelent meg 1754-ben, Baselben (1825-ben, a szintén református lelkész Major József újrafordította).

Maga Fodor említi, hogy már volt egy korábbi fordítása is, egy Tóth nevezetű diáktól, de azt gyengének ítélte ahhoz, hogy megjelenjen. Népszerűségét mutatja, hogy 1760 és 1870 között több, mint negyven kiadást ért meg magyar nyelven, de többször kiadták latinul is Magyarországon. Történelmi érdekességként érdemes megemlíteni, hogy Kazinczy Ferenc, aki Major József gyülekezetében, Sátoraljaújhelyen presbiter volt, elégedetlen volt lelkésze Hübner-bibliájával, ezért elhatározta, hogy elkészíti a „magyar Hübner”, ami már a felvilágosodás követelményeinek is mindenben meg fog felelni. A kéziratát többször átdolgozta miután egy-egy református és evangélikus lelkészbarátjával alaposan átolvasztatta, sőt egy katolikus papot is bevont a teológiai ellenőrzés feladatába. Végül a kiadvány 1831-ben látott napvilágot.⁸

A felvilágosodás zászlóvivőjeként ismert Kazinczy nem tartotta helyesnek, hogy a Bibliából kitisztítsuk a mitológiai képanyagot, vagy hogy a csodatörténeteket racionális magyarázatokkal lássuk el. Szerinte nem szabad az ördögöket és az angyalokat emberi személyekké változtatni, sem a csodák rejtélyességét megszüntetni. Ha ezt tennénk, a gyermekek fantáziavilágát kötöznénk meg, s megakadályoznánk őket abban, hogy költői érzékük kialakuljon.⁹ A felvilágosodás szellemét tükrözi viszont, hogy a történetek elé egy olyan fejezet

4. Luther: *Passional*, 1.

5. Gottfried Adam: *Kommentar zum „Passional”*. In: Luther: *Passional*, 109–125. Itt 112sk.

6. Adam: *Kommentar*. 121.

7. Lásd Christine Reents: *Bildung durch biblische Historien am Beispiel von Johann Hübner*. In: Gottfried Adam – Rainer Lachmann (Hg.): *Kinderbibeln. Ein Lese- und Studienbuch*. Wien – Berlin, LIT Verlag, 2006. 43–49. Christine Reents – Christoph Melchior: *Die Geschichte der Kinder- und Schulbibel*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011. 117–120.

8. A fenti adatokat lásd Mészáros István: *Kazinczy, egy reformtáncos szerzője*, http://www.tanszertar.hu/eken/2009_04/mi_0904.htm (utolsó megtekintés: 2018.01.07.)

9. Mészáros, uo.

kerül, amely a Szentfölddel kapcsolatos legfontosabb földrajzi tudnivalókat tartalmazza. Kiegészíti a történetek sorát egy rövid katekizmus a könyv végén, ami hordozza a felvilágosodás jellegzetességeit, amikor részletes, csaknem panteisztikus Isten- és teremtéstant nyújt, antropológiai része erősen filantropikus, krisztológiája szűkszavú, a pneumatológia helyén pedig rövid sákramentumtan található. A várakozások és az első magasztaló reakciók ellenére, ez a gyermekbiblia nem tudta leváltani a már jól ismert „Hübner”¹⁰

A gyermekbibliák szövegeinek kutatása nyomán tett felfedezések

A gyermekbibliákban található szöveges részeknek kétféle használatra kell alkalmasnak lenniük. Egyfelől a már olvasni tudó gyermekeknek jól érthető szövegű, követhető felépítésű és aránylag rövid (nem több oldalas) terjedelmű elbeszélésekre van szükségük, hogy önállóan elolvashassák azokat. Másfelől alkalmasnak kell lenniük a szövegeknek arra, hogy a felnőttek felolvassák a gyermekeknek. Olyan történeteket kell tehát bemutatniuk a Szentírásból, amelyek

- a gyermekek számára érthetőek és érdekesítőek,
- tartalmaznak egy olyan csúcspontot, ami vonzza a figyelmet és az emlékezetbe vésődik,
- elgondolkodásra indítanak, megérintenek, és belsőleg megmozgatnak,
- azonosulásra adnak lehetőséget.¹¹

Ezek a követelmények nem jelentik azt, hogy az elbeszéléseknek érzelmdúsaknak kellene lenniük. Nincs szükség érzelmet keltő szófordulatokra ahhoz, hogy a gyermekekben érzelmek ébredjenek. Ha ezt eleve irányítani kívánja az elbeszélés, akkor elveszi a gyermek szabadságát arra, hogy a maga módján reagáljon a hallottakra/olvasottakra. Az érzelmet a benne támadt képzetek és asszociációk fogják ébreszteni. A gyermekbiblia szövegének írója akkor jár el helyesen, ha mintegy belülről nézve mondja el a történetet. Szinte úgy, mintha egy volna a résztvevők közül, akit magát is megérintettek az események. S most gyerekeknek mondja el azt, amiben része volt. A Bibliában ugyanis nincsenek gyermekeknek szóló történetek. Minden bibliai könyv felnőtteknek szól, de témája az élet egésze. Úgy, amit azt Isten látja és velünk láttatni szeretné. Az emberi élet legfőbb kérdései minden életkorban ugyanazok, ezért a rájuk kapható helyes válaszok sem változnak, legfeljebb időközben egyre árnyaltabbakká válnak. A gyermekek nyelvén elmondott bibliai történetek olyan „fordítások”, amelyek elementárisan, az árnyalatokat elhagyva mondják el azt, amit az eredeti szöveg tartalmaz. Nem lebutítják, nem eltorzítják, nem is csupán lerövidítik, hanem elemi erővel és tartalmának a lényegére koncentrálnak közvetítik.

10. Németh Dávid: *Geschichte der protestantischen Kinderbibeln in Ungarn*. In: *Schulfach Religion*, Jahrg. 33/2014. – Jahrg. 34/2015. 55–77. Itt 58skk.

11. Dietrich Steinwede: *Erzählen alttestamentlicher Geschichten für Kinder*. In: Gottfried Adam – Rainer Lachmann – Regine Schindler (Hg.): *Das Alte Testament in Kinderbibeln. Eine didaktische Herausforderung in Vergangenheit und Gegenwart*. Zürich, Theologischer Verlag Zürich, 2003. 206–221. Itt 210.

Az elementáris elbeszélés később sem szorul korrekcióra, nem kell utólag hitelessé tenni, csak differenciálni. A gyermekbiblia elbeszéléséből lássa meg a gyermek azt az Istent, aki nek képes lesz odaszenteli az életét, várjon Tőle olyan tetteket, amilyenekre majd felnőtt korában is számíthat, ismerjen meg olyan tanácsokat és értelmezéseket, mint amilyenekre a későbbi életében is szüksége lesz. Félrevezeti a gyermeket az a gyermekbiblia, amely úgy akarja közel vinni hozzá a bibliai tartalmakat, hogy gyermeketeggé, játékosá, vagy kalandossá teszi azokat. De az is, amelyik nem „tejnek italával”, hanem „kemény eledellel” akarja táplálni őket. Tudomásul kell venni, hogy a Biblia Biblia, a gyermek pedig gyermek.¹² Amit Isten a Biblia át akar üzeni az embernek, azt kell a gyermekbibliának közvetítenie az embergyermek számára. „A nagy művészet ebben: veszteség és hamisítás nélkül úgy szavakba önteni a szöveg gondolatát, hogy a mai gyermekeknek nagyjából azt mondja, amit tudásunk szerint a szövegek eredeti hallgatói értettek.”¹³ Ez úgy valósítható meg, hogy a gyermekbiblia hű marad a bibliai szöveg tartalmához, de nem feltétlenül a szavaihoz. Minden szót, kifejezést, képet megtart, ami megtartható és mindent megváltoztat, ami csak ilyen úton tehető a gyermekek számára érthetővé, a teológiai tartalmaknak azonban meg kell maradniuk.

Mire kell figyelni a gyermekek oldalán?

3–7 éves korig a gyermekek mágikusan gondolkodnak. A képzeletvilág és a valóság között nem tudnak világosan különbséget tenni. A világuk mesevilág: tele titokzatos, személytelen hatalmakkal, melyeket szimbolikus figurák, képek jelenítenek meg. Amit hallanak, ahhoz eleven képeket kapcsolnak, amit pedig látnak, az megelevenedik a számukra. Ezek vagy megfélemlítően hatnak rájuk, vagy kellemes érzéseket ébresztenek bennük. Valójában a lelkükben levő félelmeket és vágyakat vetítik ki a valóságra, ettől válik valami megfélemlítővé vagy vonzóvá. A mesék – főképp a népmesék – jó „képernyőül” szolgálnak ezekhez a projekciókhoz. Közben persze tudhatja a gyermek már a mese kezdetétől, hogy nem valóságos történetet fog hallani („hol volt, hol nem volt... tán igaz sem volt”), tehát sem a félelmeket, sem a vágyteljesüléseket nem kell egészen komolyan venni, mert az egész csak mese. A gyermekek a bibliai történeteket is ezzel a mágikus alapbeállítottsággal hallgatják. Pedig a Biblia az Isten és az ember közös történetét mondja el. Nem mesél, hanem történetek elmondásával vallást tesz az emberek Istennel kapcsolatos tapasztalatairól. Mégis elkerülhetetlen, hogy Mózesre, Jézusra, de Istenre is úgy tekintsenek a gyermekek, mint varázslókra. Viszont a gyermekbibliák történetei alapján megtudhatják, hogy a csodás beavatkozások a világ életébe, a személyes Isten tettei. Nem titokzatos – s többnyire félelmetes – lények működnek, hanem Isten cselekszik. Beleélhetik magukat azoknak a bibliai szereplőknek a helyzetébe, akik közvetlenül tapasztalták, hogy mit jelent Istenben bízni, Tőle

12. Martina Steinkühler: *Das Alte Testament – das Neue Testament – Kindern Erzählt. Stellungnahmen einer Autorin zu den Fragen „Was?“ und „Wie?“*. In: Gottfried Adam – Rainer Lachmann – Regine Schindler (Hg.): *Inhalte von Kinderbibeln. Kriterien ihrer Auswahl*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008. 239–250. Itt 240.
13. Anneli Baum-Resch: *„Wann ist eine Kinderbibel gut?“*. In: Adam – Lachmann (Hg.): *Kinderbibeln*. 127–139. Itt 131. *Die große Kunst besteht darin, das, was der Text meint, ohne Verlust und Verfälschung in die Worte zu bringen, die heutigen Kindern in etwa das sagen, was nach unserem Wissen die ursprünglichen HörerInnen der Texte verstanden haben.*

várni segítséget, vagy az Ő védelmében állni. Úgy élik át az elbeszélte eseményeket, mintha velük történnének meg. Ha az elbeszélők tartják magukat a bibliai szöveg mértékletességéhez és nem dramatizálják túl a történeteket túlzó megfogalmazásokkal, pszichologizáló értelmezésekkel, akkor a gyermekek érzékelik, hogy nem mesékről van szó, hanem valóságos történésekről. Emellett persze fontos a szemléletesség, mert ami nem tehető szemléletessé, az a gyermek számára – különösen kisebb korban – nem is létezik.¹⁴

A gyermekbibliákat használó másik korosztály a 8–12 éves korú kisiskolások. Ebben az időszakban a gyermekek eltávolodnak a mesevilágtól és a realitáshoz fordulnak. Már különbséget tudnak tenni a belső világuk és a külső történések, a fantázia és a valóság között. Fel is teszük gyakran a kérdést, hogy „Tényleg így történt?”. Csak az érdekli őket ugyanis, ami valóban megtörtént, az viszont erősen magára vonja a figyelmüket. Főképpen, ha ez az esemény nem hétköznapi. Azonban konkrétan elképzelhetőnek kell lennie, nem lehet szimbolikus, nem jelenthet mást, mint amit a leírás tartalmaz. Nehéz elfogadniuk, hogy Isten tett valamit, inkább azt tudják megragadni, hogy Isten indított valakit arra, hogy ezt, vagy azt tegye. Ha Jézus cselekszik, azt Isten tetteként értelmezik. Kíváncsiak a részletekre is, az akkori világ adottságaira, a konkrét életkörülményekre, szokásokra, a használt eszközökre, a személyek kinézetére, öltözetükre stb. Történetfüzéreket akarnak megismerni, előzményekkel és következményekkel együtt, ahol nincsenek mellékes, vagy érdektelen epizódok, és nem különíthetők el a lényeges és a lényegtelen mozzanatok. Minden fontos, ami megtörtént. Nem értik még, hogy a Biblia nem történelemkönyv, amelyben „helyszíni tudósítások” maradtak ránk, hanem hitvalló elbeszélések. Isten cselekvésének a történetisége azonban nem elhanyagolható aspektusa a kijelentésnek. Nemcsak lelki-szellemi síkon érzékelteti jelenlétét és tudatja akaratát, hanem a világ és az emberi élet eseményeiben is megmutatja önmagát. Erre érzékenyek a gyermekek a kisiskolás korban, s erről kaphatnak információkat a gyermekbibliákban található történetekből.

Módosítások a bibliai szövegen

A gyermekbibliák szövegeinek elemzése azt mutatja, hogy a szerzők az eredeti szövegek módosításaival igyekeznek megfelelni az óvodások és a kisiskolások fejlődéslelektani adottságainak.

a. Gyakran élnek a szövegírók az *esztétikai*, valamint az érzelmi élmény fokozását célzó stílus eszközökkel. Főképp kisebbeknek szóló kiadványokban. Céljuk a gyermekek figyelmének a felkeltése, érzelmi feszültség keltése, vagy az elbeszélés elevevenségének fokozása. Ennek érdekében a Bibliában eredetileg nem szereplő személlyel, vagy figurával egészítik ki a történetet. Néha ennek a hozzáadott szereplőnek a perspektívájából mondják el az eseményeket. Előfordul, hogy ezt egyúttal kihasználják arra, hogy vicces mozzanatok csempésszenek a történetbe. Máskor csupán párbeszédes forma alkalmazásával teszik mozgalmasabbá a leírást. Az érzelmek felkeltését célozza, amikor az író a szereplők lelki-állapotát (félelmét, szomorúságát, örömét, aggodását, vagy éppen gonoszságát stb.) írja

14. Josef F. Spiegel: *Die Bibel – ein Buch für Kinder? Bibeltheologische und entwicklungspsychologische Aspekte für die Auswahl von biblischen Geschichten für Kinder.* In: Adam – Lachmann (Hg.), *Kinderbibeln.* 165–181. Itt 169.

körül. Így kívánja megkönnyíteni az azonosulás folyamatát. Az elveszett bárányról pl. így lehet érzelmekre hatva írni: „A báránykát félelem fogta el. Már vissza kell mennem a nyájhoz – gondolta. De melyik is a jó irány? Már nem emlékezett rá. Eltévedtem, gondolta magában. Most mit tegyek? A nap eltűnt a távolban és kezdett sötétedni. Valahonnan a sziklák mögül egy farkas ordítása hallatszott.”¹⁵ Erősen kérdéses, hogy szabad-e a gyermekbiblia szerzőjének ilyen eszközökhöz folyamodni.

b. Más esetekben a kiegészítések ismereteket kívánnak közölni a történet jobb megértése érdekében. A kisiskolások már igénylik, hogy a Bibliai korának és helyszíneinek sajátosságairól (földrajzi és éghajlati jellegzetességek, kulturális szokások, társadalmi viszonyok és szerepek, a választott nép és a pogányok vallásosságának jellemzői, használati eszközök, viseletek stb.) információkat kapjanak. Csak így tudják valóságúen rekonstruálni magukban a történeteket. Legtöbbször elég néhány adat: „A városban él egy ember. Zákheusnak hívják. Az emberek szeretnék bejutni a városba. Pénzt kell adniuk Zákheusnak. Különbem nem mehetnek be. Időnként becsapja őket.”¹⁶ Szükséges lehet továbbá egy-egy teológiai fogalom tisztázása az elbeszélés keretében. „'Veled vagyok'. Ez Isten neve, amint magát megnevezi. Csak a négy mássalhangzót ismerjük belőle. A zsidó hagyományban a négy betűt az Örökkévaló, az Úr, vagy a Név szavakkal írják körül. Isten neve egy ígéret, egy program. 'Veled vagyok.' Hogy miként lesz jelen, ezt tapasztalja meg Mózes a későbbiekben.”¹⁷ Nem ritka, hogy a kortörténeti kiegészítések (sokszor illusztrációval együtt), vagy fogalomértelmezések a gyermekbiblia margójára kerülnek. Ez a történet olvasását megszakítja, vagy éppen mellékes megjegyzésnek tűnik, ami akár olvasatlanul is hagyható. Ha valóban a megértéshez szükséges adatot tartalmaz a kiegészítés, akkor legjobb helyen a szövegben van.

c. Gyakran előfordul, hogy a kiegészítés a gyermekek megszólítására szolgál. A szövegíró közvetlenül szólítja meg az olvasókat és kíván hatni rájuk. Vannak esetek, amikor így emel ki a történetből megszívlelendő üzeneteket, máskor meg az olvasókat el akarja gondolkodtatni, vagy viselkedésükben, beállítottságukban akar változást elérni. Jézus megkísértésének a történetében pl. egy helyen ezeket olvashatjuk:

15. StJohn, P.: *Die Gleichnisse Jesu. Erzählt für Kinder*, idézi: Josef Braun: *Literaturtheoretische Betrachtung von Bibelbearbeitungen für Kinder und Jugendliche. Ansatzmöglichkeiten zur Typologisierung und begrifflichen Differenzierung*. In: Gottfried Adam – Rainer Lachmann (Hg.): *Kinder- und Schulbibeln. Probleme ihrer Forschung*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1999. 237–251. Itt 248. *Das kleine Schaf hatte Angst. Nun muß ich aber zur Herde zurück, dachte es. Doch welcher Weg war der richtige. Es konnte sich einfach nicht mehr erinnern. Ich habe mich verlaufen, dachte es bei sich. Was soll ich nur tun? Die Sonne verschwand am Horizont, und es wurde dämmrig. Irgendwo hinter den Felsen war das Heulen eines Wolfes zu hören.*
16. Gottfried Adam: *Kleine Erzähllehre*. In: Gottfried Adam – Norbert Mette (Hg.): *Erzählen. Zeitschriften, Aufsätze, Bücher*. Münster, Comenius Institut, 1996. 136–152. itt 151. *Ein Mann wohnt in der Stadt. Er heißt Zachäus. Leute wollen in die Stadt. Sie müssen Zachäus Geld geben. Sonst dürfen sie nicht hinein. Manchmal bertügt er sie dabei.*
17. Idézi Baum-Resch: „Wann ist eine Kinderbibel gut?”. 129. *'Ich bin mit dir.' Das ist der Name, mit dem Gott sich selbst bezeichnet. Wir kennen nur die vier Konsonanten darin. In der jüdischen Tradition werden die vier Buchstaben beschrieben als der Ewige, der Herr, oder der Name. Gottes Name ist ein Versprechen, ein Programm. 'Ich bin mit dir.' Wie er dabeisein wird, wird Moses noch erfahren.*

„Hány embert látsz Jézus körül? Úgy tűnik, mintha egészen egyedül lenne. De nincs magában. Az ördög ott van mellette. Beszél Jézushoz. Az akarja, hogy Jézus vétkezzen. Az ördög azt akarja, hogy mi is rosszat tegyünk, nem igaz!? De Jézus 'nem'-et mond. Újra meg újra Igéket idéz neki a Bibliából. Az ördög ezt nem akarja hallani. Nem akarja, hogy 'nem'-et mondjunk neki. Nem akarja, hogy Igéket mondjunk neki a Bibliából. Gondolj erre, amikor az ördög megkörményékező és gonoszságra akar rávenni.”¹⁸

Az ilyen értelmező és beszélgető történetmondás az utóbeszélgetést elővételezi és beleépíti a bibliai történetbe. Félő, hogy a gyermek nem tudja kihámozni a bibliai történetet az elmondottakból.

A leggyakoribb szövegtorzítások

A gyermekbibliákban három olyan tipikus hibával találkozunk újra meg újra, amelyek noha jó szándékú kezdeményezések, mégis meghamisítják a bibliai üzenetet. Minden esetben az előbb említett szerzői kiegészítések tartalmazzák ezeket a torzításokat. Ilyenkor a szöveg írója nem elégszik meg azzal, hogy a Biblia intenciójának megfelelően adja vissza a történetet, hanem „rá akar segíteni” a hatásra (moralizálás, misszionálás), vagy ki akarja venni a „méregfogát” a bibliai elbeszélésnek (szépítés, magyarázkodás). Mintha a Szentírás tartalma önmagától nem lenne képes hatni, vagy nem tudná magát „megvédeni”.¹⁹

a. *Moralizálás:* Legtöbbször ez a hiba fordul elő. A szerző a történetből a gyermekek számára olyan következtetéseket von le, amelyekkel viselkedésváltozást akar elérni náluk. Már a 18. század gyermekbibliáinál kialakult ez a szokás, a felvilágosodás után viszont jelentősen megerősödött. A szerzők abból indultak ki, hogy a gyermekek vallásos nevelésének egyetlen igazi célja az, hogy a kis akaratos, szertelen, engedetlen, minden rosszra hajlamos emberi lényekből erkölcsös személyeket faragjunk. Azt tapasztalták, hogy mindezt az Isten tekintélyének a segítségül hívásával sokkal hatékonyabban el lehet érni, mint saját erőfeszítésekkel. Ha Ő fenyeget büntetéssel, vagy Ő helyez kilátásba valamilyen jutalmat, annak van hatása. Ha más nem, annyi mindenképpen, hogy a gyermek félelemből fogja kerülni a rosszat, és számításból cselekedni a jót. Így növelhető a száma a szorongó, állandóan bűntudattal küszködő, valamint a teljesítményközpontú, törvényeskedő és öngazult keresztyéneknek. Egyik eredmény sem célja az újszövetségi alapon álló keresztyén etikának. A gyermekbibliákban megfigyelhető moralizáló tendencia nemcsak a hagyományos felfogású hittanoktatás belső logikájának is megfelel. Még ma is nagyon elterjedt az applikációra ki-

18. Beers, G., idézi Braun: i. m. 249. *Wieviel Menschen siehst du bei Jesus? Es sieht so aus, als wäre er ganz allein. Aber er ist nicht allein! Der Teufel ist bei ihm. Er spricht zu Jesus. Er will, daß Jesus Böses tut. Der Teufel will auch, daß wir Böses tun, stimmt's? Aber Jesus sagt 'nein'. Er sagt dem Teufel immer wieder Worte aus der Bibel. Der Teufel will das gar nicht hören. Er will nicht, daß wir 'nein' sagen. Er will nicht, daß wir ihm Worte aus der Bibel sagen. Denke daran, wenn der Teufel zu dir kommt und dich zum Bösen überreden will.*

19. Az alábbiakban a következő tanulmány gondolatmenetét követjük: Anneli Baum-Resch: *Kritisch-konstruktive Analyse von Kinderbibeln. Überlegungen zu den Kriterien der Beurteilung.* In: Adam – Lachmann (Hg.): *Kinder- und Schulbibeln.* 252–276. Itt 264skk.

futó hittanóra-felépítés. Azaz a tananyag-feldolgozás utolsó szakaszában a tanár többnyire erkölcsi tanulságokat von le a tanultakból. Hasonló szándék vezérli a gyermekbiblia-szerzők egy részét is. Egy sor erkölcsi tanulságot lehet levonni pl. József történetéből: Isten ajándékaiért hálát kell adni, nem pedig dicsekedni kell velük, fontos becsületesnek lenni, szorgalmasan dolgozni, segíteni a rászorulókon stb. A tékozló fiú pedig nagy szomorúságot okoz az apjának, amikor engedetlené válik és szemtelenül kikéri a vagyonát. A fiúra vonatkozó negatív megállapítások vissza akarják tartani gyermekeket a hasonló viselkedéstől. Közben akaratlanul a nagyobbik fiú hozzáállása válik pozitív példává.

A gyermekbiblia-kutatás rámutatott, hogy nem kell moralizálóknak lennie egy ilyen bibliának ahhoz, hogy etikai tartalmakat közvetítsen.²⁰ Különbséget kell tennünk morális és etikus viselkedés között. Morálisan jár el az, aki megszabott normáknak és elfogadott értékeknek megfelelő magatartást tanúsít. Ha a bibliai történetekből normákat és értékeket szűrünk ki és azok követésére szólítjuk fel a gyermekeket, akkor moralizálunk. A történetek nagy többsége viszont nem akar normatív lenni, nem engedelmességre, hanem azonosulásra, továbbgondolásra és belátásra készítet. Mai pszichológiai kifejezésekkel élve, nem a felettes én és az én-ideál megerősítésében érdekelt, hanem az én irányultságát akarja Istentől megszabottá tenni. Szellemi irányítót akar adni, ami Isten felé mutat. Isten felé, aki „az istentelent is megigazítja” (Róm 4,5) és aki „jóltévő a háládatlanokkal és gonoszokkal” (Lk 6,35). Ennek alapján szabadon belátható, hogy mi a jó és mi a rossz. Akkor is ilyen módon kell belátásra jutni, ha bizonyos helyeken egészen direkt módon nevezi meg a Szentírás, hogy mi jó és mi rossz, és közvetlenül kér, hogy „iszonyodjatok a gonosztól és ragaszkodjatok a jóhoz” (Róm 12,9). Ha ugyanis elmarad a szabad belátás, akkor az engedelenség félelemből származik és kötelességszerű lesz.

b. *Misszionálás*: Ez a hiba az előbbi ikerpárja. Amaz a cselekedetek vonalán akarta a gyermekeket közvetlenül befolyásolni, ez ugyanazt teszi a hit vonalán. A szerző igyekszik minden alkalmat kihasználni arra, hogy hitre, Istenhez való ragaszkodásra szólítsa fel a gyermekeket. Ez ismét nemesnek látszó törekvés, csak hogy a gyerekek 7-8 éves korukig természetüknél fogva hisznek, sőt hiszékenyek, nekik tehát nincs szükségük ilyesfajta biztatásokra. A kisiskolások pedig a tapasztalható dolgokra koncentrálnak, vagyis csak az hihető a számukra, amit konkrét eseményekhez, érzékszervekkel is megragadható jelenségekhez lehet kötni. Tudnunk kell, hogy ez szöges ellentétben áll a teológiai hitfogalommal, melynek lényeges eleme, hogy hinni tapasztalatok nélkül, sőt azok ellenére is lehet, mert a hit alapja Isten személye és szava, nem pedig a tapasztalati bizonyítékok. A gyermek azonban ebben az életkorban a tapasztalatokon tájékozódik, ezért hajlik arra is, hogy pozitív vagy negatív tapasztalataiból közvetlenül pozitív, ill. negatív következtetéseket vonjon le Istenre nézve. Nagy jelentősége van tehát a gyermekek számára ebben az életidőszakban a bibliai személyek tapasztalatairól szóló beszámolóknak. Ha ezeket hitelt érdemlő módon közvetítik a számukra, akkor saját tapasztalatok hiányában is elhiszik, hogy Isten munkálkodik emberek életében. Egyik gyermekbiblia Kain és Ábel története után a következőket

20. Lásd: Thomas Schlag – Robert Schelander (Hg.): *Moral und Ethik in Kinderbibeln. Kinderbibelforschung in historischer und religionspädagogischer Perspektive*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.

írja: „Azóta kétféle ember él a földön: a jók és a gonoszok. Ugye jobb nekünk, ha a Jóistennel tartunk, Neki engedelmeskedünk, Őbenne bízunk? Aki ezt teszi, az idők végén belép majd az elveszett Paradicsomba és örökké ott maradhat”. Ezzel szemben a történet szerint Isten nem megbélyegzi, hanem elpecsételésével védelmébe veszi Kaint.²¹ A szöveg erőszakosan szeretné a gyermekeket döntésre kényszeríteni Isten mellett, akinek a jó volta kevésbé érzékelhető a mondottakból, csupán frázis marad. Isten itt nem jó, hanem igazságos – persze emberi módon az. Helyette a gyermeknek kell jónak lenni azért, hogy Isten mellett dönt, majd ennek következményeként az Isten igazsága a javára fog szolgálni. Meg kell itt emléteni, hogy a gyermekek gondolkodásához jól illeszkedik ez a gondolatmenet, csak a Biblia üzenetével nem egyezik. Az Ószövetségben nagy számban találunk olyan történeteket, amelyek Isten kérlelhetetlen igazságszolgáltatásáról beszélnek. Az ószövetségi kijelentés egészét tekintve azonban világossá válik, hogy a hangsúly az Isten hűségére és szeretetére esik – a választott nép engedetlensége és bűnei ellenére is.

A mai gyermekbibliák nagy többsége kihagyja az olyan történeteket, amelyekben Isten bosszúállónak látszik, és erkölcsi vonatkozásban is kerüli Istennek azt a hagyományos bemutatását, ami szerint mennyei erkölcsöcsöszként ellenőrzi és minősíti az emberek viselkedését. Inkább jóságos, mindent megértő és elnéző, a rosszat is mindig jóra fordító személy benyomását akarják kelteni. Így szeretnék vonzóvá tenni Istent a gyermekeknek, és kívánatosá a hozzá tartozást. Bár ezek a vonások nincsenek ellentétben a Biblia bizonyágtételével, mégis kimarad az istenképből Isten szeretetének a szenvedélyessége, aminek része a figyelmeztetés, az intés, sőt a büntetés is, ha az ember megmentéséről, vagy a gyengék védelméről van szó.

c. Szépités: Arról a törekvésről van szó, amely a Biblia kényelmetlen részeit ártalmatlanná akarja tenni. Előfordul, hogy személyeket próbál a szerző jobb színben feltüntetni, mikor pl. azzal menti Jákób kivétező magatartását Józseffel kapcsolatban, hogy „*talán nem volt elég pénze, hogy minden fiának ilyen ruhát varrasson. Lehet, hogy csupán egyetlen tarka ruhája volt a kereskedőnek. Jákób, az apa bizonyára minden gyermekét szerette*”.²² Máskor a szerző a közérkölcst kívánja menteni, amikor pl. Ruth Boáz mellé fekvését éjszakáról nappalra teszi át, vagy így módosítja a történetet: Naomi az tanácsolja Ruthnak, hogy „*Menj Boázhoz. Várv a hálószobája előtt, amíg eszik és iszik. Ha ott vársz rá, tudni fogja: Ruth kész rá, hogy összeházasodjon velem*”.²³ Van, aki egyenesen Isten döntésének a büntető jellegét igyekszik szépíteni azzal, hogy megmagyarázza: Ádámnak és Évának jobb, ha nem

21. Baum-Resch: *Kritisch-konstruktive Analyse*. 262. *Von nun an gab es immer zwei Klassen auf Erden: die Guten und die Bösen. Wollen wir uns nicht am besten zum lieben Gott halten, ihm gehorchen und ihm vertrauen? Wer das tut, wird am Ende der Zeit einmal ins verlorene Paradies eintreten und immer dort bleiben dürfen.*

22. Baum-Resch: *Kritisch-konstruktive Analyse*. 263. *A továbbiakat lásd ugyanitt. Vielleicht reichte sein Geld nicht, um jeder seiner Söhne ein solches Hemd nähen zu lassen. Vielleicht gab es aber auch beim Händler nur ein buntes Hemd. Sicher hatte der Vater Jakob alle seine Kinder lieb.*

23. Regine Schindler – Stepán Zavrel: *Mit Gott unterwegs. Die Bibel für Kinder und Erwachsene neu erzählt*. Zürich, bohem press, 2005. 85. *Geh zu Boas. Warte vor seiner Schlafkammer auf ihn, bis er gegessen und getrunken hat. Wenn du dort auf ihn wartest, so weiß er: Ruth ist bereit, mich zu heiraten.*

maradnak annak a fának a közelében, aminek a gyümölcse ellenállhatatlanul csábítja őket, mert csak újra bűnbe esnének.

A legnagyobb gondot a szerzőknek az erőszakos, véres, kegyetlen történetek jelenenek. A Szentírás sok ilyen történetet, vagy történetrészletet tartalmaz. Ezek a jelenetek azonban éppen nem a terrort demonstrálják, hanem az ember tehetetlenségét és kudarcait, valamint azt, hogy Isten a népét a pusztulás széléről, halálos veszedelmekből, a halál retentéséből is kiszabadítja. A háborús győzelmek és vereségek „alázatos önismeretre szólítanak fel: Vedd észre, ki vagy valójában, elveszett és elhagyott tömeg, jövő nélküli nép lennél, ha Isten nem könyörült volna rajtad”.²⁴ Az újabb gyermekbiblia-kiadásokban megfigyelhető a „gonosz és az erőszakítétel kitisztítására” irányuló törekvés.²⁵ De legalább a szépítő megfogalmazások keresése. Az zsidó fiúgyermek megöléséről pl. az egyik gyermekbiblia anynyit mond, hogy a Nílusba dobták őket, vagy Mózes megütötte az egyiptomit, és teljesen hallgat arról, hogy Dávid fejét vette Góliátnak, vagy Péter levágta a főpap szolgájának fülét. Más kiadványokban ugyan szerepel Izsák feláldozásának története, de az már nem, hogy Ábrahám felemelte a kezét, hogy megölje a gyermeket. A pozitív szereplők által elkövetett erőszakot a legtöbb szerző önvédelemként értelmezi. Mivel a történetek túlnyomó részében vagy Isten népét, ill. választottját, vagy pedig ártatlan embereket ér támadás, a gyermekek az áldozatok iránt tanúsítanak együttérzést. A háborús történetek közül kettő emelkedik ki, amelyek szinte valamennyi gyermekbibliában szerepelnek. Mindkettőben Izrael harc nélkül, békés eszközökkel arat győzelmet. Jerikó elfoglalása az egyik, ahol a város lakosainak kiirtására csak egy rövid megjegyzés utal: Ráhábón kívül nem maradt meg senki. A másik Gedeon győzelme a midianiták fölött, ahol viszont az ellenség összezavarodott katonái a sötétben egymást gyilkolják meg. Ezeknek a történeteknek kétség kívül fontos mondanivalója, hogy Isten képes harc nélkül is győzelmet adni.

d. *Magyarázkodás*: Leggyakrabban a csodatörténetek elbeszélésekor fordul elő, hogy a szerző külön magyarázattal próbálja a csodát a gyermekek számára valamelyest érthetővé tenni. Erre az iskolás kor előtt még nincs szükség, a későbbiekben viszont a gyermekek részint gyarapodó természettudományos ismereteik okán, részint a jelenségek és folyamatok „hogyanja” iránti természetes érdeklődésük miatt keresik a titkok megfejtését. A felvilágosodás korában – nem annyira a gyermekek érdeklődésére válaszképpen, inkább a felnőttek újfajta gondolkodásmódjából fakadóan – sok példát találunk igen erőltetett racionális magyarázatokra. Pl. Jónást egy Cet nevű hajó vitte Ninivébe. A gyermekbibliák mai írói elsősorban a kisiskolások magyarázatokra irányuló igényét érzékelik. Ezért a kevésbé érthető mozzanatokot elhagyják. Az egyiptomi kivonulás történetében pl. nem

24. Irmgard Weth: *Die dunklen Seiten des Alten Testaments – Zumutung nicht nur für Kinder*. In: Adam – Lachmann – Schindler (Hg.): *Das Alte Testament in Kinderbibeln*. 253–269. Itt 159. *Erkenne, wer du in Wahrheit bist, ein verlorener und verlassener Haufen, ein Volk ohne Zukunft, wenn sich Gott nicht über dich erbarmt hätte.*

25. Anton A. Bucher: *Ein zu lieber Gott? Oder: Ist die Tilgung des „Bösen” aus der Bibeldidaktik „nur” gut?* In: Volker Elsenbaß – Rainer Lachmann – Robert Schelander (Hg.): *Die Bibel als Buch der Bildung*. Wien, LIT Verlag, 2004. 175.

esik szó arról, hogy Mózes kinyújtotta a botját a tenger felé, hogy az kétfelé váljon, hanem csak ennyi áll a szövegben: „Isten azonban most sem hagyta el őket. Akkor szelet keltett, hogy kettévált a tenger.”²⁶ Másik gyermekbiblia így fogalmaz: „Olyan erős keleti szél támadt, hogy egy helyen kettéfújta a tengert, így egy út keletkezett, két hatalmas vízfal között.”²⁷ Némelyek óvatosságból csak azokat az újszövetségi csodákat veszik be a válogatásba, amelyek Isten országának a jeleiként értelmezhetők. „Az evangélisták – úgymond – megdöbbentő csoda-történetekkel világítják meg ezt az új üzenetet.”²⁸ A Szentlélek kitöltetésének rejtelmes eseményét egyik szerző úgy teszi könnyen érthetővé, hogy az utcán várakozók szemszögéből nézve azt írja: „Akkor hirtelen felkapták a fejüket. Az egyik házból hangos éneklés hallatszott. A ház fölött morajlás, mintha vihar tört volna ki. Akkor kinyílt az ajtó. Férfiak és asszonyok tódultak kifelé. Ujjongtak és énekeltek. A fejük fölött fénylett valami, mintha meggyulladtak volna.”²⁹ Ez a néhány példa is jól szemlélteti, hogy elhallgatással, vagy racionalizálással miként akadályozható meg, hogy a gyermekekben olyan kérdések támadjanak, amelyekre a felnőttek sem tudnak választ adni.

A gyermekbibliák szövegezésének főszabálya, hogy lehetőség szerint ragaszkodjanak az eredeti bibliai elbeszéléshez, annak ne változtassák meg a szerkezetét, ne módosítsák az üzenetét, ne állítsák a szövegtől idegen célok szolgálatába és ne módosítsák a saját, vagy az olvasók vélt igényei szerint.

A gyermekbibliák illusztrációi

A gyermekbibliák elengedhetetlen tartozéka az illusztráció. Ha hiányzik, vagy ha csak néhol fordul elő és nem minden történethez tartozik egy-egy kép is, akkor iskolai használatra szánt Bibliával van dolgunk. Az ilyen kiadványokat idősebb gyermekeknek szánták, ők viszont már a teljes Bibliát is elkezdhetik használni. Nem szorulnak rá előre kész válogatásokra, sem pedig egyszerűsített szövegekre.

Ha a 17-19. századi gyermekbibliákat lapozgatjuk, azonnal feltűnik, hogy a képanyaguk elsősorban didaktikai célokat szolgál. Az alkotások törekszenek lehetőség szerint élethűen visszaadni a történet hagyományosan vett középponti jelenetét, és megkísérelnek sokféle részletkérdésre is választ adni a kép jól kidolgozott mellékjeleneteiben, ill. a mellékalakok mozdulatai által. A képek végigböngészése nyomán a történet több aspektusa is kirajzolódik. Jellemző még a korábbi idők ábrázolásaira, hogy morális tanulságok levonására is módot adnak. Továbbá kevésbé törekszenek a bibliai kornak megfelelő öltözetek és tárgyak bemutatására (amennyire erről lehettek egyáltalán ismeretei az akkori alkotók-

26. Marijke ten Cate: *Nagy családi gyermekbiblia*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2015.

27. Anne de Graat: *Az első gyermekbibliám*, Budapest, TBL Magyarország Alapítvány, 2006. 56.

28. Baum-Resch: „Wann ist eine Kinderbibel gut?“. 135. *Mit eindrucksvollen Wundergeschichten verdeutlichen die Evangelisten diese neue Botschaft.*

29. Uo. 132. *Doch plötzlich horchten sie auf. Aus einem Haus drang lauter Gesang. Und über dem Haus brauschte es, als sei ein Sturm losgebrochen. Da ging die Tür auf. Männer und Frauen strömten heraus. Sie jubelten und sangen. Und über ihren Köpfen leuchtete es, als hätten sie Feuer gefangen.*

nak), helyette a saját koruk viseletében és környezetének tárgyaival körülvéve ábrázolják a szereplőket. Ez lehetett szándékos is, hogy így tegyék mintegy jelenvalóvá a szemlélő számára a bibliai történeteket.

A 20. század utolsó harmadának gyermekbiblia-dömpingje az illusztrációknak egészen más feladatot szán. A késő modern, vagy posztmodern szemléletváltásnak megfelelően az átélésekre figyelő, a belső folyamatok által meghatározott, kontemplatív szubjektum kerül előtérbe. Ez váltotta le a modern kor heroikus, versenyző, önmegvalósító, magamutogató szubjektumát. Az egyén már gyermekkorában sem azt keresi egy könyvillusztráció szemlélése közben, hogy vajon az alkotó mit akart kifejezni, milyen többletismerethez lehet jutni a kép alapján, vagyis nem kezdi el tanulmányozni, elemezgetni a képet, hanem benyomást szerez, az alkotás hatását konstatálja. Nem a megismerés nyomán, hanem a megérintettség alapján ítél. Ezért feltételezhető, hogy azt a gyermekbibliát nem fogja nézegetni a gyermek, amelynek a képei nem tetszenek neki.³⁰

Fejlődéslélektani megfigyelések

A gyermekbibliák illusztrációit akkor tudjuk megfelelően értékelni, ha nemcsak a saját esztétikai érzékükre hagyatkozva mondunk véleményt, hanem figyelembe vesszük, hogy a gyermekek miként fogadják a képeket az iskoláskor előtti életkorban (3-7. életév) és a kisiskolás kor idején (8-12. életév). Többen vizsgálták általánosan a képpercepció jellegének alakulását az élettörténet folyamán. Ezek eredményeivel egybehangzanak a gyermekbibliák képanyagának fogadtatásával kapcsolatos megfigyelések.³¹

a) Az iskoláskor előtt a gyermekek csak az egyszerű, egyértelmű tartalmakat közvetítő és nem elvont stílusú képekkel tudnak valamit kezdeni. Az ilyen képek elindítják a gondolataikat, mesélésre készítetik őket. A képnek számukra ismert, vagy az elképzeléseiknek megfelelő tárgyakat és személyeket kell ábrázolnia. Kedvenc színeik, állataik, tárgyaik előfordulása is fontos szerepet játszik. A tartalom felől közelítenek az illusztrációkhoz, az esztétikai vonatkozások, vagy a művészi megoldások csak a „szépség” szempontjából érdeklik őket. Elvárásuk szerint a kép az ábrázolt történetet kell, hogy bemutassa, ezért annak az elemeit, vagy összefüggéseit keresik benne. A történet részleteinek felismerése örömet okoz. Gyakran bele is feledkeznek a kép nézésébe és képzeletben továbbgondolják a történetet. Még nem tudnak különbséget tenni központi és mellékes részletek között, ezért a képnek azt az elemét érzik fontosnak, amelyhez asszociációk ébrednek bennük. A

30. Vö. Marion Keuchen: *Bild-Konzeptionen in Bilder- und Kinderbibeln*. Teil 1. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015. 531sskk.

31. Christina Kalloch: *Bild-didaktische Perspektiven für den Religionsunterricht der Grundschule*. Hildesheim etc., Olms, 1997.; Hans-Peter Eggerl: *Kinderbibel-Bilder: theologisch fundiert, pädagogisch reflektiert, am Kind orientiert*. In: Gottfried Adam – Rainer Lachmann – Regine Schindler (Hg.): *Illustrationen in Kinderbibeln. Von Luther bis zum Internet*. Jena, IKS Garamond, 2005. 309–331.; Anton A. Bucher: *Kind und Bibelbild. Entwicklungspsychologische Aspekte*. In: Ulrich Körtner – Robert Schelander (Hg.): *Gottesvorstellungen*. Wien, 1999. 77-92.; Nicole Metzger: *„Geschichten sind doch dazu da, weitererzählt zu werden”. Eine empirische Untersuchung zum Sinn, Relevanz und Realisierbarkeit einer Kinderbibel von Kindern*. Kassel, kassel university press, 2012. Az alábbiakban ezekre a kutatásokra támaszkodom.

képek által kifejezett hangulatot ekkor még csak az ábrázolt személyen arckifejezéséből (vidám, mosolygós, vagy szomorú, mérges) tudják leolvasni.

b. A kisiskolás korban kezd változni a gyermekek képekhez való viszonya. Még mindig illusztrációnak tekintik a képeket, de már észreveszik, hogy a különböző alkotók más-képp értik a történetet, máshova helyezik a hangsúlyt. Ez bizonyos mértékig zavarja is őket, mert a történet bennük zárt folyamatként van jelen, s ezt az állandóságot várják az ábrázolásokban is. Azt már belátják, hogy más-más jelenetet ragadnak meg a különböző illusztrációk, de a sajátjukétól eltérő értelmezést idegennek találják. A megítélés fő szempontja áttevéődik a „szépségről” a realitásközelségre. Elvárják, hogy személyek és a tárgyak ábrázolása fotószerű legyen: kidolgozott részletekkel, világos kontúrokkal, élethű mozdulatokkal. A képnek „szabályosnak” kell lennie (arányok, megfelelés a történettel, élethűség), csak ekkor „jó” az ábrázolás. A szépség szempontja csak abban jut kifejezésre, hogy azt találja szépnek a képen a gyermek, amit az életében is annak tart, míg amivel kapcsolatban negatív élményei vannak (ijesztő, csúnya, fájdalmat okozó, szégyenletes), annak az ábrázolását is így ítéli meg.

A kisiskolás kor második felében már kezdenek számítani a művészi szempontok is: a kompozíció, a fény- és árnyékhatások, az ábrázolás stílusa, a művész szándéka stb. Ezek a jellemzők azonban még úgy funkcionálnak, mint segédeszközök a tartalom bemutatására. A gyermekek még mindig a tartalmi hűséget kérik számon az ábrázolásokon. A kép hangulatának megítélésénél már nemcsak az arckifejezéseket, hanem a mozdulatokat és főként a színek tónusait, és a világos és sötét színek arányát veszik figyelembe (a világos örömet, vidámságot, a sötét pedig szomorúságot, haragot, félelmet fejez ki). A fekete-fehér képektől ezért – amint a kisebb gyermekek is – idegenkednek.

Az illusztrációk feladata

Ha a felhasználók oldaláról közelítjük meg az illusztrációk feladatának a kérdését, akkor nyilvánvaló, hogy nem az esztétikai élmény nyújtása áll az első helyen, hiszen a gyermekbibliákat lapozgató 3–12 évesek nem önmagukban is értékes képzőművészeti alkotásokkal akarnak találkozni, hanem segítséget kívánnak kapni a szöveges tartalom elképzelésében és megértésében. Ez nem jelenti azt, hogy művészi szempontból nem kell igényeseknek lenniük az illusztrációknak, de azt igen, hogy a művésznek le kell mondania arról, hogy ennek a feladatnak a teljesítése közben nagy alkotásokat hozzon létre. Tehetségét, leleményességét a szöveg és a gyermekek szolgálatába kell állítania. Képei nem a műkritikusoknak, de nem is a szülőknek, hanem a gyermekeknek kell, hogy tetszenek. Magyarországon kevésbé jellemző, de a nyugati országokban igen gyakori, hogy a művész a gyermekbiblia illusztrálásánál egyáltalán nincs tekintettel a gyermekekre, hanem csak a saját intuícióira figyel, és képeiben egyéni megközelítési módját és teológiai nézeteit juttatja kifejezésre. Megfigyelhető a másik véglet is. Amikor az alkotó egészen a gyermekekhez igyekszik alkalmazkodni. Olyan illusztrációkat készít, amilyenek az ő sejtése szerint tetszenek a gyermekeknek. Az ilyen indíttatású illusztrátorok ritkán találják el a gyermekek valódi igényeit. Ezért gyerekesen játszanak a formákkal és a színekkel. Azt gondolják, hogy a vic-

ces, mesés, aranyos figurák, a gyermekrajzszerű ábrázolások, a fej, a szemek aránytalan felnagyítása, vagy a nagy, egyszínű felületek megnyerik a gyermekek tetszését. A vizsgálatok azt mutatják, hogy felnőttek szeretik az ilyen gyermekkönyveket, a gyermekek kevésbé. Főleg, ha nem meséről, hanem történetekről van szó. A gyermekek többsége a történetek tükröződését keresi a képekben, annak megjelenítését, amiről a történetben hallottak. A művész feladata, hogy ezt az igényt úgy elégítse ki, hogy mégis hozzájáruljon a történet teljesebb megértéséhez és esztétikai élményt is nyújtson.

Az illusztrációk fő funkciói a következők:

- Felkeltik a gyermekek érdeklődését. Ez akkor mondható sikeresnek, ha a gyermek a képet látva meg akarja ismerni a történetet is, vagy ha a történet megismerése után/közben a kép elindítja a gyermek fantáziáját, továbbgondolásra sarkall. Fontos, hogy a kép ne más irányba, hanem a történettel kapcsolatosan serkentse a gyermek képzeletét és gondolati tevékenységét. Részletgazdagságával, összetettségével ne kösse le, illetve ne vonja el a figyelmet a történetről. Pontos, élethű ábrázolásai pedig ne bénítsák meg a gyermek képzelőerejét.
- Úgy tesz láthatóvá a történet egy mozzanatát, hogy egyben értelmezik is a történetet. Már önmagában a kiemelés is értelmezés, hangsúlyhelyezés az események egy meghatározott mozzanatára, valamely aspektus előtérbe állítása, ami mindig azt sugallja, hogy ez fontosabb a többinél. Értelmező jelentősége van továbbá a szereplők elhelyezésének, egymáshoz való viszonyuk, érzelmi állapotuk kifejezésének, a mozdulatok dinamikájának, valamint a színek és a fény-árnyék viszonyok megválasztásának. Az értelmezésnek teológiailag helytállónak kell lennie, nem hamisíthatja meg a történet üzenetét. Vannak alkotók, akik pusztá dekorációknak szánják illusztrációikat. Mások elsősorban kortörténeti ismeretek közvetítésére használják. Ilyenkor lemond a művész arról, hogy megkeresse a történet mondanivalóját, hogy azt próbálja a maga eszközeivel kifejezni. Vannak példák arra, hogy az illusztráció csak kíséri a szöveget, egy-egy részletet, többnyire nem is a leglényegesebbet teszi láthatóvá. Lökést akar adni a gyermeki képzeletnek anélkül, hogy irányítaná. Ezt az elbeszélésre bízza.
- Részletekkel *egészítik ki* az elbeszélésben mondottakat. Az elbeszélés nem térhet ki olyan részletekre, mint az öltözet, az eszközök, az épületek, a természetes környezet. Nem mondhat el részleteket arról, hogy valaki vagy valami hogyan néz ki, mi minden veszi körül, mi milyen távolságban esik tőle. Viszont a kép mindezeket egy pillanat alatt láthatóvá tudja tenni. Nem használja ki a lehetőségeket az olyan illusztrátor, aki elnagyoltan, vagy színszegényen jeleníti meg az alakokat és a tárgyakat. A túlszűfolt kép viszont zavart okoz azzal, hogy szétszórja a szemlélő figyelmét.
- *Gyönyörködtetnek*. Az előbbiekből már kiderült, hogy a pusztá gyönyörködtetésnél többet kell nyújtania a gyermekbibliák illusztrációinak. Ugyanakkor nem elhanyagolható szempont, hogy a gyermekek szépnek találják-e a képeket. Semmiképpen sem jelentheti ez azt, hogy giccsesen „túl szépnek”, vagy gyerekesen

aranyosnak kellene lenni az ábrázolásoknak. Szeretik viszont a gyermekek, ha újra és újra felfedezhetnek a képeken egy-egy állandó szereplőt (pl. egy gyermeket), vagy egy állatfigurát (pl. egy kisbárányt). A szimbólumok és a szimbolikus kifejezési módok alkalmazása az illusztrációkban a felhasználók elvonatkoztatási képességének a fejletlensége miatt nem látszik indokoltnak, jóllehet a gyermekek esztétikai nevelése tekintetében, illetve a vallásosság legelementárisabb nyelvezetének az elsajátításában lenne jelentőségük. Egy elvont ábrázolás a gyermekekben inkább értetlenkedést vált ki, mintsem a transzcendens jelenlétének egyértelmű megsejtését.³²

Az utóbbi idők kutatásai feltárták, hogy a gyermekbibliák készítői kevésbé veszik figyelembe, hogy miként fogadják a gyermekek a gyermekbibliákat, sokkal inkább azt tartják szem előtt, hogy a felnőttek mit gondolnak jónak, érdekesnek és hasznosnak a gyermekek számára. A jövőben sokkal nagyobb súlyt kell helyezni a fogadó oldal, azaz a gyermekek befogadási készségének, érdeklődésének és igényeinek a vizsgálatára, s ennek fényében kell teológiailag átgondolt tartalmú, a gyermekkor adottságaihoz igazodó és igényes gyermekbibliákat tervezni és megjelentetni.

Felhasznált irodalom

- ADAM, Gottfried: *Kleine Erzähllehre*. In: Gottfried Adam – Norbert Mette (Hg.): *Erzählen*. 136–152.
- ADAM, Gottfried: *Kommentar zum „Passional“*. In: LUTHER: *Passional*. 109–125.
- ADAM, Gottfried – LACHMANN, Rainer (Hg.): *Kinder- und Schulbibeln. Probleme ihrer Forschung*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1999.
- ADAM, Gottfried – LACHMANN, Rainer – SCHINDLER, Regine (Hg.): *Das Alte Testament in Kinderbibeln. Eine didaktische Herausforderung in Vergangenheit und Gegenwart*. Zürich, Theologischer Verlag Zürich, 2003.
- ADAM, Gottfried – LACHMANN, Rainer – SCHINDLER, Regine (Hg.): *Illustrationen in Kinderbibeln. Von Luther bis zum Internet*. Jena, IKS Garmond, 2005.
- ADAM, Gottfried – LACHMANN, Rainer (Hg.): *Kinderbibeln. Ein Lese- und Studienbuch*. Wien – Berlin, LIT Verlag, 2006.

32. Szemben a katolikus valláspedagógus, Hubertus Halfas véleményével, aki az elvont ábrázolásokban lehetőséget lát a transzcendens valóság érzékelésére. Az ilyen ábrázolások „érzékenyitenek” a „genuin vallási dimenzióra”. Hubertus Halfas: *Religionsunterricht in der Grundschule. Lehrerhandbuch* 3. Düsseldorf, Patmos Verlag, 1996. 519.

- ADAM, Gottfried – LACHMANN, Rainer – SCHINDLER, Regine (Hg.): *Inhalte von Kinderbibeln. Kriterien ihrer Auswahl*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008.
- ADAM, Gottfried – METTE, Norbert (Hg.): *Erzählen*. Zeitschriften, Aufsätze, Bücher. Münster, Comenius Institut, 1996.
- BAUM-RESCH, Anneli: „Wann ist eine Kinderbibel gut?“. In: ADAM – LACHMANN (Hg.): *Kinderbibeln*. 127–139.
- BAUM-RESCH, Anneli: *Kritisch-konstruktive Analyse von Kinderbibeln. Überlegungen zu den Kriterien der Beurteilung*. In: ADAM – LACHMANN (Hg.): *Kinder- und Schulbibeln*. 252–276.
- BRAUN, Josef: *Literaturtheoretische Betrachtung von Bibelbearbeitungen für Kinder und Jugendliche. Ansatzmöglichkeiten zur Typologisierung und begrifflichen Differenzierung*. In: ADAM – LACHMANN (Hg.): *Kinder- und Schulbibeln*. 237–251.
- BUCHER, Anton A.: *Ein zu lieber Gott? Oder: Ist die Tilgung des „Bösen“ aus der Bibeldidaktik „nur“ gut?* In: ELSENBAST – LACHMANN – SCHELANDER (Hg.): *Die Bibel als Buch der Bildung*. 173–185.
- CATE, Marijke ten: *Nagy családi gyermekbiblia*. Budapest, Kálvin Kiadó, 2015.
- EGGERL, Hans-Peter: *Kinderbibel-Bilder: theologisch fundiert, pädagogisch reflektiert, am Kind orientiert*. In: ADAM – LACHMANN – SCHINDLER (Hg.): *Illustrationen in Kinderbibeln. Von Luther bis zum Internet*. 309–331.
- ELSENBAST, Volker – LACHMANN, Rainer – SCHELANDER, Robert (Hg.): *Die Bibel als Buch der Bildung*. Wien, LIT Verlag, 2004.
- GRAAT, Anne de: *Az első gyermekbibliám*, Budapest, TBL Magyarország Alapítvány, 2006.
- HALBFAS, Hubertus: *Religionsunterricht in der Grundschule. Lehrerhandbuch 3*. Düsseldorf, Patmos Verlag, 1996.
- KALLOCH, Christina: *Bilddidaktische Perspektiven für den Religionsunterricht der Grundschule*. Hildesheim etc., Olms, 1997.
- KEUCHEN, Marion: *Bild-Konzeptionen in Bilder- und Kinderbibeln. Teil 1*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.
- LUTHER, Martin: *Passional. Mit 50 Abbildungen*. Berlin, LIT Verlag, 2017.
- MÉSZÁROS István: *Kazinczy, egy reformtankönyv szerzője*. http://www.tanszertar.hu/eken/2009_04/mi_0904.htm (utolsó megtekintés 2018. 01. 07.)
- METTE, Norbert – RICKERS, Folkers (Hg.): *Lexikon der Religionspädagogik (LexRP)*. Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 2001.
- NÉMETH Dávid: *Geschichte der protestantischen Kinderbibeln in Ungarn*. In: *Schulfach Religion*, Jahrg. 33/2014. – Jahrg. 34/2015. 55–77.
- REENTS, Christine: *Kinder- und Schulbibeln*. In: METTE – RICKERS (Hg.): *Lexikon der Religionspädagogik (LexRP)*. 110–111.

- REENTS, Christine: *Bildung durch biblische Historien am Beispiel von Johann Hübner*. In: ADAM – LACHMANN (Hg.): *Kinderbibeln*. 43–49.
- REENTS, Christine – MELCHIOR, Christoph: *Die Geschichte der Kinder- und Schulbibel*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.
- SCHINDLER, Regine – ZAVREL, Stepán: *Mit Gott unterwegs. Die Bibel für Kinder und Erwachsene neu erzählt*. Zürich, bohem press, 2005.
- SCHLAG, Thomas – SCHELANDER, Robert (Hg.): *Moral und Ethik in Kinderbibeln. Kinderbibelforschung in historischer und religionspädagogischer Perspektive*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.
- SPIEGEL, Josef F.: *Die Bibel – ein Buch für Kinder? Bibeltheologische und entwicklungspsychologische Aspekte für die Auswahl von biblischen Geschichten für Kinder*. In: ADAM – LACHMANN (Hg.): *Kinderbibeln*. 165–181.
- STEINKÜHLER, Martina: *Das Alte Testament – das Neue Testament – Kindern Erzählt. Stellungnahmen einer Autorin zu den Fragen „Was?“ und „Wie?“*. In: ADAM – LACHMANN – SCHINDLER (Hg.): *Inhalte von Kinderbibeln*. 239–250.
- STEINWEDE, Dietrich: *Erzählen alttestamentlicher Geschichten für Kinder*. In: ADAM – LACHMANN – SCHINDLER (Hg.): *Das Alte Testament in Kinderbibeln*. 206–221.
- WETH, Irmgard: *Die dunklen Seiten des Alten Testaments – Zumutung nicht nur für Kinder*. In: ADAM – LACHMANN – SCHINDLER (Hg.): *Das Alte Testament in Kinderbibeln*. 253–269.